

пісні, щоб донести до кожного її історію (а це переслідування, заборони), щоб показати силу вислову нашої народної пісні. Вважаємо, що В. Щурат зробив великий внесок в історію української фольклористики. Усі моменти, про які вчений писав, залишаються актуальними для нас і сьогодні, бо українська народна пісня – це душа народу, її неоціненний скарб, який передається нам із покоління в покоління.

Джерела та література

1. Барвінський В. Свято пісні / В. Барвінський // Діло. – 1927. – Чис. 282. – С. 2–3.
2. Залеський Ол. З приводу ювілею української народної пісні / Ол. Залеський // Діло. – 1927. – Чис. 205. – С. 1.
3. Кравців Б. Ще до ювілею української народної пісні / Б. Кравців // Діло. – 1927. – Чис. 215. – С. 1.
4. Щурат В. Початки слави української народної пісні в Галичині / В. Щурат. – Львів : [б. в.], 1927. – С. 1–16.
5. Луців Л. Д-р Василь Щурат: «Початки слави української народної пісні» : [рецензія] / Л. Луців // ЛНВ. – Львів : [б. в.], 1928. – Т. 95. – С. 94–95.
6. Щурат В. Приворот-зілля (Промова на святі української пісні виголошена 08.12.1927 р. у Львові) / В. Щурат // Діло. – 1927. – Чис. 278. – С. 2.
7. Щурат В. Ювілей української народної пісні / В. Щурат // Діло. – 1927. – Чис. 15. – С. 1.

Стефанів Марта. Василь Щурат про українську «простонародну» пісню. В статті проведено аналіз работ В. Щурата, в которых автор раскрыл историю развития украинской песни с древнейших времен, детально описал и проанализировал галицкие придворные капеллы и хоры конца XVIII – начала XIX в. Приведены примеры и имена исполнителей украинских песен XVI–XVIII в. Отслеживается видение ученым возможности практического использования украинской народной песни (в частности, издательства литературных календарей на 1822 и 1823 гг., которые были изданы на немецком и польском языках во Львове), подчеркивается значение народной песни. Также подается информация об исследованиях украинской песенности в то время.

Ключевые слова: народная песня, развитие, значение, распространение, триумфы.

Stefaniv Martha. Vasyl Shchurat About Ukrainian Folk “Demotic” Song. The article analyzes the works of Schurat in which the author revealed the history of Ukrainian songs from ancient times, described in detail and analyzed Galician court chapels and choirs within the late XVIII – early XIX centuries. There are given names of songs and performers of Ukrainian songs in the XVI–XVIII centuries. There are also traced vision of the scientist concerning the possibility of practical use of Ukrainian folk, namely, songs publication of literary calendars in 1822 and 1823, published in German and Polish Lviv, the value of folk songs. Also it is provided an information about researching of Ukrainian songs at the time.

Key words: folk song, development, meaning, spreading, triumphs.

Стаття надійшла до редколегії
23.04.2014 р.

УДК 823.162.1-3.09

Світлана Сухарєва

Унійна польськомовна проза волинських культурних осередків XVII ст.

У статті охарактеризовано унійну польськомовну прозу, створену на Волині в XVII ст. Особливу увагу звернено на діяльність Іпатія Потія, Касіяна Саковича та Мелетія Смотрицького у другий, унійний період його творчості. Серед культурних осередків волинського регіону виділено Володимир-Волинський, Острог, Луцьк і Дермань.

Ключові слова: риторика, апологетика, полемічний дискурс, волинські культурні осередки, книгодрукування.

Постановка наукової проблеми та її значення. У XVII ст. суспільна думка була зосереджена у видавничих і культурних центрах, які впливали на все інтелектуальне середовище, несучи прогрес, інтелектуальний і духовний розвиток, але водночас породжуючи контрверсії та дебати. Так,

колискою полемічної польськокомовної прози унійного характеру на Волині стали відомі культурні осередки цього регіону, у яких на загальному суспільно-дискусійному тлі виділялися визначні діячі поберестьської епохи.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Про волинський аспект полемічної прози досі мова йшла лише принагідно, в описі життєвого та творчого шляху кожного із письменників, які діяли на Волині в XVII ст. Про нього згадувалося в працях Петра Кралюка, Девіда Фріка, Ришарда Лужного, Наталії Поплавської та ін. Проте проблема регіонального характеру полемічної літератури залишається нерозкритою і вимагає детальних наукових розвідок. **Мета нашого дослідження** – охарактеризувати літературне надбання волинського польськокомовного письменства, яке виникло після Берестейської унії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ідея церковної унії віддавна нуртувала у лоні східної та західної гілок християнства. Особливого розвитку вона набула наприкінці XVI ст. саме на волинських землях, які на той час були дружним інтелектуальним середовищем тодішньої Речі Посполитої.

Передусім потрібно згадати про спільні плани Костянтина Острозького та Іпатія Потія, які мріяли про церковне поєднання, проте кожен, як виявилось пізніше, розумів його інакше. Із листів Костянтина Острозького дізнаємося, що він сприяв універсальній церковній унії, в якій з-поміж інших могла б узяти участь Москва. Іпатій Потій не підтримав планів свого мецената Острозького, викликавши таким чином його гнів, і після необхідних перемовин відправився з Кирилом Терлецьким, луцьким католицьким єпископом, до Ватикану в справі підписання унії.

Іпатій Потій звернувся до Костянтина Острозького з полемічним листом, в якому закликав свого колишнього мецената до прийняття так званої локальної унії, яку він протиставив унії універсальній. Із цього кореспонденційного блоку власне й розпочалася розширена в стилістичному та жанровому аспектах українська польськокомовна полеміка. Таким чином, острозький релігійно-культурний осередок та місто Володимир-Волинський можна вважати подвійною колискою української польськокомовної полеміки після Берестейської унії.

Значний вплив на розвиток волинської інтелектуальної школи мала письменницька діяльність Леонтія Карповича у Володимирі-Волинському, Герасима Смотрицького в Острозі та Івана Вишенського, який у 70-х роках XVI ст. проживав у Луцьку, а до того в Острозі [1]. Із цього середовища походив Мелетій Смотрицький, автор «Треносу» – відомого трактату, виданого у Вільні на захист православ'я.

Безпосередній вплив Острога, розміщеного на історичній Волині, маємо на увазі, розглядаючи важливу роль у полеміці Костянтина Острозького і полемічну кореспонденційну спадщину Клірика з Острога [3]. Як відомо, із цим осередком культури також був зв'язаний Мартин Броневський, представник антисиноду в Бресті, учасник протестантської течії, яка підтримала ортодоксійний християнський нурт на Волині.

Важливим фактором розвитку польськокомовної полеміки на Волині була динамічна діяльність регіональних друкарень в Острозі (з 1580 р.) і Дермані (1602–1629 рр.), де функціонував відомий на той час монастир [5, с. 147]. Конфесійний статус Дермані, як знаємо з історії, змінив Мелетій Смотрицький, який після переходу на уніатство прославив містечко як відомий громадський центр, де, на рівні з Володимиром-Волинським, велася активна унійна пропаганда. У Дермані Мелетій Смотрицький провів останні роки свого життя і був похований.

Аналізуючи діяльність Костянтина Острозького, потрібно зазначити, що вона була немов у лещатах – щільно затиснута економічними та політичними обставинами часу. Князь перебував під впливом константинопольського патріарха Мелетія Пігаса і за його рекомендаціями підтримував антипольську та антикатолицьку діяльність царгородського посланця Никифора, судовий процес над яким відбувся у Варшаві 1597 р. [4]. З іншого боку, відома його особиста неприязнь до Яна Замойського, з яким Острозький вступав у постійні контрверсії з приводу втрати своїх земель. Усі ці обставини суб'єктивного характеру вплинули на формування світогляду Костянтина Острозького, що, у свою чергу, визначило його позицію щодо унійного руху.

Українські єпископи розпочали справу поєднання західної і східної гілок християнства в 1590 р. Найбільш палкими її прибічниками стали віленський та володимирський єпископ Іпатій Потій, київський митрополит Михайло Рогоза, луцький єпископ Кирило Терлецький. Із боку католиків найвиз-

начнішу роль у цій справі відіграв Бернард Мацеєвський, який пізніше був номінований на краківського єпископа. Костянтин Острозький на початку підтримував передові погляди своїх сучасників – він навіть встановив контакти з Поссевіно та Болонетто, які були активно залучені в «східне питання». Тадеуш Беньковський небезпідставно потрактував зацікавленість українського духівництва та світської еліти унійною справою як наслідок утисків східного обряду і православної шляхти [3, с. 252].

Із цього приводу Аліна Новицька-Єжова зазначала: «Наближаючись у дослідницькому плані до проблеми романізації Сходу, потрібно пам'ятати, що в католицькій Церкві концепція латинізації збігалася з програмою збереження окремого східного ритуалу. Повторимо за Л. Беньковським, що прихильники інкорпораційної тактики зазвичай були противниками унії, натомість її прибічники демонстрували відкриту позицію... Східні єпископи вбачали в цьому акті можливого симбіозу з культурою римської Церкви, яка, безсумнівно, домінувала, єдиний шанс на порятунок давнього обряду і рідної культури, що занепадала і наближалася до повного знищення. Натомість Берестейська унія гарантувала збереження літургії та її мови, а також самостійності церковної ієрархії, тож могла стати порятунком для багатой традиції» [6, с. 67]. Цю позицію активно підтримували письменники попереднього літературного періоду – Станіслав Гозіуш, Станіслав Ожеховський, Петро Скарга і Бенедикт Гербст. Літературна традиція Речі Посполитої кінця XVI – початку XVII ст. була продовжена в дусі контрверсії та пошуків культурно-релігійної окциденталізації суспільства [2, с. 26–27].

У листі Іпатія Потія, висланому до Острога 3 червня 1598 р., через півтора року після підписання унії в Бресті, було вказано: «Nie baczę, żeby Cerkiew grecka przez te kilka lat przeszłych świętobliwsza i lepsza i w postępach jakich (świętych) pomnożyć się miała, ale co dalej, to gorzej niszczeje i do wielkiej nieumiejętności i grubiaństwa przychodzi: gdzie między starszemi i dozorcami kościelnymi nic innego jedno pijaństwo, łakomstwo, świętokupstwo, nieprawda, nienawiść, potwarzy, upór, pucha, nadętość i inne złości panują tak bardzo, że też ani niewolą pogańską (ściśnieni) polepszyć, albo upokorzyć się nie chcą» [8, с. 245–246]. Письменник наголошував на відсутності вагомій теологічній освіті, риторичній невправності проповідників, значному впливі єретичних учень.

Іпатій Потій, звертаючись до Костянтина Острозького, дорікав йому в промосковських поглядах, які лягли в основу ідеї універсальної унії: «Jakoż chciałeś Wasza Książęca Miłość i to po mnie mieć, abych z tym do Moskiewskiego jechał. Ale iżeśmy tego nie doczekawszy, z tym się pospieszyli, – obrażać się Wasza Miłość tym raczysz. I któż by temu nie rad, żeby to był Pan Bóg z miłosierdzia Swego świętego dać raczył, żeby się byli i ci wszyscy na to zgodzili? Zaiste wielkiej pochwały godne było takowe uważenie i zamysł Waszej Książęcej Miłości; ale tylko nadzieją, a nie skutkiem moglibyśmy się byli karmić! Bo i któż nie wie, jako wielkie grubiaństwo, upór i zabobony są w narodzie moskiewskim?» [8, с. 244].

Костянтин Острозький нарочито зігнував лист Іпатія Потія, доручивши справу ведення полеміки Клірику з Острога. Достеменною інформацією про особу аноніма не маємо, проте можемо стверджувати, що це був непересічний суспільний діяч, із письменницьким хистом і великим багажем знань. У його листі до Іпатія Потія та творі «Історія про листрікійський, тобто розбійницький флорентійський собор...», виданому в Острозі подвійним накладом у 1598 р. і 1601 р., подано гнівний осуд прокатолицької політики Речі Посполитої, яка унійною справою не могла розв'язати проблем східної церкви.

Не маючи змоги безпосередньо вести полеміку з Костянтином Острозьким, Іпатій Потій вдався до посередньої дискусії, видавши присвячену йому брошуру «Obrona świętego synodu florenskiego powszechnego dla prawowiernej Rusi pisana» [8, с. 236]. Водночас він вислав зверхнього листа до Клірика, приблизно датованого 1598–1599 рр., посилаючись на свою церковну ієрархічну перевагу. Єпископ писав: «ja nie dla żaka (niedouczonego) ostrozskiego, ale dla samego księcia Ostrozskiego pracowałem. ...Nie miejże mi za złe, jeśli co niesmacznego najdziesz, bo to pospolita, że się takiemu przydaje, kto nie pytany wyrzuwa się i odpowiada temu, o co go nie proszą» [8, с. 287].

Окрім видання волинської полемічної кореспонденції, яке опрацював і подав згідно з рукописною версією XIX ст. Ян Страдомський, дослідникам доступне видання цього епістолярію з початку XVII ст., яке здійснив сам Іпатій Потій і додав до апологетичної праці «Antiresis...» [7]. Таким чином, маємо справу з цілим блоком волинської польськокомовної апологетичної прози, створеної на рубежі XVI і XVII ст., що дає можливість розглядати її комплексно.

Окремою сторінкою волинського аспекту полемічної польськокомовної прози слід вважати діяльність уніатів у Володимирі-Волинському, яка зосереджувалася довкола двох визначних осіб – Іпатія Потія та продовжувача його справи і наступника на владичому престолі Йоахима Мороховського.

Вони заснували греко-католицьку семінарію, створили Володимирську кафедральну капітулу, збудували чимало церков і дбали про підвищення освітнього рівня волинського населення. При Володимир-Волинському соборі було створене Братство Пресвятої Богородиці (1626 р.). Завдяки Потію та Мороховському волинська шляхта східного обряду отримала чимало привілеїв від польського короля.

Іпатій Потій започаткував блок волинських богословських трактатів, виступивши з апологією «Antiresis...» проти праці Христофора Філалета (Мартина Броневського) «Apokrisis...». Як ми вже зазначали, Мартин Броневський теж частково причетний до волинської літератури, адже його талант формувався під впливом острозької інтелектуальної школи.

Йдеться про своєрідний апологетичний ланцюг, якщо зважати на те, що Броневський своїм трактатом виступив проти вагомого на той час єзуїтського вчення «Synod brzeski i jego obrona» Петра Скарги. Трактати хронологічно і семантично пов'язані між собою, взаємопереплетені з риторичного погляду на основі ідейної противаги. Їхні тези й антитези майже ідентичні, проте різноманітно образно обіграні.

Слід зауважити, що волинські полемічні трактати відрізнялися радше формально-стилістичними елементами, аніж тематикою і смисловою наповненістю. Традиційною, почерпнутою з писань Петра Скарги, залишалася схема трактатів, автори яких розглядали такі аспекти: першість апостольської місії св. Петра та його наступника в Римі, форма святого причастя, питання «Filoque» (про походження Святого Духа), існування чистилища, земного та небесного раю, питання celibату католицького духовництва.

Від цієї схематичності не відступав і Йохим Мороховський, що пізніше спонукало деяких дослідників дорікати йому в епігонстві. Однак письменник уміло володів художнім стилем, використавши його в словесній боротьбі з відомим полемічним трактатом ортодоксійного звучання «Threnos...» Мелетія Смотрицького (1610 р.). Праця вийшла друком у Вільні 1612 р., у друкарні Лева Мамонича, проте досить швидко поширилася по всій Волині, де Йоахим Мороховський проживав і проповідував у сані унійного єпископа.

Літературна спадщина Мелетія Смотрицького – це окрема сторінка розвитку волинського полемічного дискурсу, оскільки саме в ній представлене все різноманіття тодішніх суспільно-релігійних віянь, сумнівів, світоглядних пошуків. Після православного «Треносу», який, після епістолярію та богословських праць Іпатія Потія, став другим знаковим періодом розвитку польськомовної полемічної прози на Волині, з-під пера письменника вийшли такі відомі унійні твори, як «Apologia peregrinacji do krajów wschodnych przez mie Meletiusza Smotrzyckie[go]... do przezacnego narodu ruskie[go] ... sporządzona» (Дермань, 1628 р.), «Exethesis abo expostulatia to jest rozprawa między apologią i antidotem o ostanek błędów, haerezji i kłamstw zyzaniowych, philaletowych, orthologowych i klerykowych: uczyniona... do obojej strony narodu ruskiego» (Львів, 1629), «Paraenesis abo napomnienie, od... Melecjusza Smotrzyckiego... archiepiskopa połockiego... do... Bractwa Wileńskiego, cerkwie S. Ducha» (Краків, 1629) та ін.

Цей третій, не менш важливий, період розвитку поберестейської польськомовної полеміки формально закінчився смертю письменника, проте літературні дискусії тривали ще до другої половини XVII ст. Їх регіональний чинник здебільшого змістився на центральні терени України, надавши ключового значення Києву і Чернігову. Проте волинські землі й надалі залишалися благодатним ґрунтом, на якому рясно зростали унійні та антиунійні письменники, котрі в добу бароко докорінно змінили статус літератури, виокремивши її в автономну суспільну сферу. Серед пізніших полемістів XVII ст. на Волині варто відзначити Касіяна Саковича, який проповідував і займався письменницьким ремеслом у містечку Дубні на історичній Волині.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, волинські культурні осередки – Острого, Дермань, Луцьк, Володимир-Волинський, Дубно – у XVII ст. стали духовно-інтелектуальними центрами, які зростили цілу когорту письменників-полемістів. До найвизначніших серед них зараховуємо Мелетія Смотрицького, Іпатія Потія, Клірика з Острога, Мартина Броневського, Йоахима Мороховського та ін. Волинський аспект польськомовної полемічної прози у майбутньому потребує більш детального і комплексного дослідження, із врахуванням етнографічних, історичних, суспільно-релігійних особливостей краю.

Джерела та література

1. Кралюк П. Вишенський і Волинь / Петро Кралюк. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 24 с.
2. Кралюк П. Духовні пошуки Мелетія Смотрицького / Петро Кралюк. – К. : Укр. центр духов. культури, 1997. – 191 с.

3. Bieńkowski L. Mozaika religijno-kulturalna Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w. / Ludomir Bieńkowski // Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej / [pod red. J. Kłoczowskiego]. – Lublin : KUL, 1989. – 291 s.
4. Kempa T. Proces Nicefora na Sejmie w Warszawie w 1597 roku / Tomasz Kempa // Europa Orientalis. – Toruń, 1996. – S. 145–168.
5. Nieć J. Drukarnie na Wołyniu / Julian Nieć // Oriens. – 1936. – R. IV. – S. 147–150.
6. Nowicka-Jeżowa A. Bazylianie na Kresach – pośrednicy między kulturą oficjalną a ludową / Alina Nowicka-Jeżowa // Literatura i instytucje w dawnej Polsce. – Warszawa : Semper, 1994. – 160 s.
7. Pocię H. Antirresis abo apologija przeciwko Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytnej Rusi religiej greckiej przeciw książkom o synodzie brzeskim, napisanym w Roku Pańskim 1597 / Hipacy Pocię ; oprac. J. Byliński i J. Długosz. – Wrocław : Wyd. Uniw. Wrocł., 1997. – 284 s.
8. Stradomski J. Teksty Hipacego Pocięja i Kliryka z Ostroga / Jan Stradomski // Domus Divisa. Studia nad literaturą ruską w I Rzeczypospolitej / [pod red. Aleksandra Naumowa]. – Kraków : Collegium Columbinum, 2002. – 399 s. – (Biblioteka Tradycji Literackich. – Nr XVIII).

Сухарева Светлана. Униатская польскоязычная проза волинских культурных центров XVII в. В статье охарактеризована униатская польскоязычная проза, созданная на Волини в XVII в. Особое внимание обращено на деятельность Ипатия Потия, Касияна Саковича и Мелетия Смотрицкого во второй, униатский период его творчества. Их оппонентами стали Константин Острожский и Клирик из Острога. Отмечена значительная роль Кирилла Терлецкого в подписании Брестской унии. Среди культурных центров волинского региона выделены Владимир-Волинский, Острог, Луцк и Дермань. Полемический польскоязычный дискурс представлен комплексно, с учётом его тезисного характера и апологетического направления. На основе проанализированного материала определены основные доминанты развития польскоязычной прозы XVII в. на Волини и ее виды. Сделан вывод, что волинский период творчества полемистов стал значительным вкладом в развитие польскоязычных полемических трактатов и эпистолярного наследия.

Ключевые слова: риторика, апологетика, полемический дискурс, волинские культурные центры, книгопечатание.

Sukharięva Svitlana. Union Polish Prose of Volynian Cultural Centres of XVII Century. Union Polish prose, created in Volyn in XVII century is characterized in the article. The main attention is paid to works of Ipatii Potii, Kasiyan Sakowych and Meletii Smotryckii in the second period of his works. It's marked the role of Kyrylo Terleckii in signing of the Brest Union. Among cultural centres Volodymyr-Volynski, Ostrog, Lutsk and Derman are marked out. Polemical Polish discourse is represented complex, taking into account thesis character and apologetic direction. The main dominant of Polish-fiction of XVII century in Volyn as well as its types are defined on the basis of the analyzed material. It is concluded that the Volyn period of polemicists creativity was a significant contribution to the development of Polish polemical treatises and epistolary heritage.

Key words: rhetoric, polemical discourse, apologetics, Volynian cultural centres, book-printing.

Стаття надійшла до редколегії
12.05.2014 р.

УДК 10.02.01

Тетяна Федун

Дослідження звукового символізму (за критеріями експерименту Кента–Розанова)

Розглянуто роль фоносемантики в сучасному мовознавстві. Систематизовано основні категорії асоціацій на основі експліцитного та імпліцитного зв'язків відповідно до теорії механізму виникнення звукосимволізму. Експериментально встановлено зв'язок між семантикою та фонетикою мовного знака. Запропоновано сфери застосування цих зв'язків.

Ключові слова: звукосимволізм, фоносемантика, звукобуква, асоціативний експеримент, синестезійна теорія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сприйняття людьми особливостей улаштування світу і закономірностей процесів його організації є наслідком розширення і поглиблення пізнання, суб'єктом, головною дійовою особою якого виступає власне людина, носій мови. Провідною темою